

Ekarebo kvarn

En liten presentation av skvaltkvarnen vid Ekån i Istorp

Horreds, Istorps och Öxnevalla
Hembygdsförening

Ekarebo kvarn i Ekån

Ekåns vattenområde

Ekån har ett stort avvattningsområde som börjar vid Broksjön, 112 möh, fortsätter till Stora Eksjön, 98,5 möh, vidare till Blackekärr och vidare till Lilla Eksjön, 59,5 möh. Där ansluter utloppet från Gravsjön och en mindre bäck från Långaremassen. Ekån rinner sedan genom Åremossen och försätter ner till Viskan, 8 möh. Ett dämme nedströms Åremossen kallas Hållsdammet. På sin väg från denna damm och ner till Viskan faller Ekån 50 m. De olika fallen har under 1800-talet till början av 1900-talet utnyttjats till kvarndrift. Inte mindre än 19 kvarnar har funnits i Ekåns vattensystem, som även omfattar Nyströmsbäcken och Ryabäcken.

Kvarnen byggdes först cirka 50 meter högre upp utefter ån men där var fallet för dåligt och därför flyttades den till sin nuvarande plats där fallet är 3,82 meter. På trappstenen vid ingången står inhugget 1841. Kanske är detta året då kvarnen fick sitt nuvarande läge

Ekarebo kvarn i Ekån

fram till slutet av 1930-talet, men under krigstiden har det berättats att viss malning förekom nattetid. Sedan bygden fått elektricitet skaffade bönderna eldrivna kvarnar hemma på gårdarna. De flesta kvarnar fick förfalla. Endast Ekarebo kvarn är kvar och i gott skick. I mitten av 1940-talet rev John Johansson, även kallad Snickarns John, de gamla husen till Sjömannens, Ekarebo

Byggnaden

Kvarnhuset är knuttimrat med helt slät insida och tät skarvar. Det är byggt på syllar av kraftig ek. Utvändigt är kvarnen brädfodrad med okantade bräder. Kvarnen har inget fönster men en skjutlucka på vardera långsidan för insläpp av dagsljus. Det har funnits 2 luckor på den norra gaveln tidigare. Taket var först täckt av halm, sedan av träspån och nu med tegel. Huset är 4,5 x 4 meter stort.

Kvarnen drivs av en stubbe

Malningen

Malning skedde en dag i veckan, på tisdagar. Då var många kvarnar igång samtidigt. Luckan i Hållsdammet (dammet där vattnet hölls kvar) öppnades cirka 20-25 centimeter vid dagningen (på morgonen då ljuset kom tillbaka efter natten) och stängdes mot kvällen. Att mala en säck spannmål på 80-100 kg tog styvt (drygt) en timme. Hade man med sig ett enspännarelass (ett lass som kunde dras av en häst) så tog det hela dagen att mala. Det gav tillfälle för personerna som malde att träffas och prata en stund medan de skötte om malningen. Ibland kom "skogaborna" och ville ha malet en säck spannmål. Tjänsten kvittades mot dagsverken på gårdarna. Kvarnen ägs av ägarna till ett par av gårdarna som tillhörde Ekarebo by. Kvarnen användes officiellt

Övregården. John tog då vara på de bästa bräderna och en del enkupig tegel. Detta material körde han till kvarnen och bad JUFarna om hjälp med att reparera byggnaden. Några av ungdomarna gjorde sedan i ordning taket. Tack vare detta finns kvarnen kvar. Sedan 1971 står hembygdsföreningen för underhållet.

Nils G. Karlsson, Varberg. "Nisse på Näset

Gammal skvaltkvarn i Ekån i Istorp minner om forna tiders kvarnkultur

Under våra strövtåg i Istorps skogsbygder ha vi träffat på en liten byggnad, som väl i våra dagar närmast får betraktas som ett byggnadsfornminne. I Ekån vid Kvanåsens fot finns nämligen en ganska väl bibehållen skvaltkvarn, som tillhör Ekarebo. I en sten vid ingången till kvarnen finns årtalet 1841 inristat, men kvarnbyggnaden är förmodligen betydligt äldre än från detta år. Förr i tiden fanns många kvarnar i Ekån. Det påstås, att det funnits 18 stycken. Om denna siffra är riktig vet vi inte, men om man följer ån från dess utlopp i Viskan vid Ekarbo och upp mot Holsdammen på andra sidan Kvanåsen, finner man rester efter åtskilliga kvarnar. Den ena efter den andra har försvunnit under årens lopp. I början på 1900-talet hade antalet sjunkit till fem, och nu finns det alltså en kvarn.

Ekån får sitt vatten från Stora Eksjön vid gränsen till Veddige. Den slingrar sig sedan genom skogen och får ytterligare tillflöde från flera skogssjöar. Långt tillbaka i tiden var Stora Eksjö reglerad och där finns ännu kvar rester efter fördämningsanordningarna. Malningen i de många kvarnarna skedde på överenskommen tid, då dammluckorna öppnades och vattnet släpptes på. Senare förekom även fördämning i Holsdammen och mot slutet av kvarnepoken endast i Ekån, nämligen den dammbyggnad, som finns strax ovanför Ekarebo kvarn. Den är också fortfarande kvar samt är stabilt murad av stora stenar och mäter en längd av cirka 15 meter och en bredd av ett par meter.

Kvarn av denna typ, s k skvalta, är försedd med lodrätt spindel varå finns skovlar runt axeln, vilka fångar upp vattnet och driver maskineriet. En sluttande träränna för vattnet från dammen till skovelhjulet.

ÄVEN MODERNARE KVARN FANNS I EKÅN

I Ekån fanns i början på detta sekel även en kvarn av modernare

utförande. Den tillhörde gårdarna Hallen och drevs med turbin, som i sin tur sattes i rörelse av åns vatten inpressat genom en plåtrumma. Här kunde man få malet ett finare mjöl än i de gamla skvaltkvarnarna. En mjölnare fanns anställd och kvarnen var också så pass stor, att den inrymde kvarnkammare.

Även av denna kvarn finns nu endast ruinerna kvar. Turbinen stod på sin plats till någon gång under krigsåren på 1940-talet, då en skrotsamlare letade upp den och förde bort den.

FLERA BÖNDER SLOG SIG OFTA SAMMAN OM EN KVARN

Den kvarn, som fortfarande finns kvar, tillhör Ekarebogårdarna och var i bruk till i slutet av 1930-talet. Tills vid denna tid användes även Ljungås kvarn, som fanns lite längre ned i ån, men då malningen vid denna upphörde, flyttades byggnaden hem till gården för att där tjäna andra ändamål.

Också Ekarebo kvarn hade säkert gått sitt öde till mötes, om inte några ungdomar från Istorps JUF-avdelning i början på 1950-talet beslutat sig för att försöka göra en insats för att den skulle bevaras och minna om forna tiders kvarnkultur i den lilla ån.

JUF-UNGDOMAR BÖRjade RESTAURERINGSARBETET

Kvarnväggarna är av kraftigt kärntimmer, och det är väl tack vare detta, som de har stått sig ganska bra under årens lopp. Taket var emellertid alldeles förfallet, och en del av inredningen hade börjat förstöras av röta, när ungdomarna tog sig an restaureringsarbetet. Det viktigaste blev därför, att få täckt kvarnen. Gammalt enkupigt taktegel, som väl harmonierade med exteriören i

övrigt anskaffades, och arbetet utfördes på lediga stunder.

Men innan kvarnhjulet åter hade börjat snurra, så var de mest entusiastiska och de, som var den drivande kraften för restaureringsarbetet, nödsakade att söka sina utkomstmöjligheter på annat håll och lämna bygden. Så gick kvarnen åter en oviss framtid till mötes.

Under de 13 år som sedan gått, har väl den gamla möllan inte varit helt bortglömd. Den har ett ackert och rofyllt läge, och många har under sin söndagspromenad eller eljest sökt sig till platsen. Nu har emellertid intresset för dess existens åter vaknat. I Horred har bildats en hembygdsförening med kommitté för restaurering av gamla byggnader inom kommunen. Tack vare de duktiga ungdomarna, som täckte kvarnen och därmed stoppade det förstörelseverk som börjat, så finns här nu för nämnda kommitté en skvaltkvarn med inventarier att ta hand om för att fortsätta restaureringsarbetet och med möjlighet att återställa den i fullgott skick. Anna

ANNA-GRETA & NILS-ERIK
BORELUND
Ekeberg, Istorp
510 10 HORRED
Tel. 0320-820 28

Föreningens kvarnrestor och tillika konstruktör av dammluckan Nisse på Näset. Samt Ulf Karlsson och Ove Svensson Bild Bernt Gustavsson

Den nya dammluckan vid dämnet Bild Bernt Gustavsson

Kyrkbron över Ekån på stigen upp mot dämnet.

Bild L-G Bengtsson

Bernt Gustavsson guidar medlemmar vid Dämnet.

Bild L-G Bengtsson.

Årtalet 1841 på trappstenen är troligen
det år kvarnen fick sin nuvarande plats
Bild L-G Bengtsson

Ekån med den stensatta rännan fram till kvarnen
Bild L-G Bengtsson